

A MEZŐGAZDÁLKODÁS ANGLIÁBAN

Irta: BERDE LÁSZLÓ

Aki még sohasem járt Angliában, úgy képzei, hogy ez az aránylag kis sziget nagyon sűrűn lakott. A Nagybritanniát, illetve az Egyesült-Királyságot alkotó Anglia, Wales, Skócia és Írország valóban sokkal sűrűbben lakott, mint például Németország. Ugyanolyan nagy területen itt 50 lakos él, Németországban pedig kb. 34. Annál inkább meglepődik ezért az idegen, ha először utazik át Anglián vagy Skócián, különösen, ha kiszáll a kocsiból s a keskeny, meglehetősen élénk főutakról toronyiránt veszi az utat. Így bizony szinte magányos világra bukkan, amely nagy területeken a lakatlan, elhagyatott vidék benyomását kelti. A tavasszal kövéren zöld, nyár vége felé sárga mezőkön hosszan bolyonghat anélkül, hogy egyetlen emberrel találkozna. A mezők szabálytalanul szétfolyó, tüskés cserjékkel borítottak és igen kevés rajtuk a járható út. A vándor bokrokon, kerítéseken vergődik át egyik rétről a másikig s helyes, ha iránytű a kezében, különben könnyen eltér a kívánt iránytól és nem talál senkit, aki megmutatná a helyes utat, senkit, aki megtiltaná az elrozsdásodott tüskésdrót kerítéseken az átkelését. A juhok és tehenek álmos tekintettel követik, nem egyszer feltartóztatják, ha igen a közelükbe kerül. Időnként bozontos erdőbe téved, amiket helyesebb megkerülni, különben elvesz az uttalan összevisszaságban. Az egyes gazdaságokat vagy kis falvakat a csipős füst vagy a kertekben heverésző gyermekjátékok árulják el, emlékeztetve, hogy ott emberek laknak, akik azonban alig láthatók. Ilyen a világ Anglia jórészeiben, Skócia pedig még magányosabb.

Az angolok ahelyett, hogy hazájuk különben is kis térségén szóródnának szét, pár nagyvárosba, főleg Londonba s ennek sűrűn lakott környékére zsufolódtak. Nagybritanniában a mezőgazdaság, mióta az ipar visszaszorította, csekély szerepet játszik. Még mindig valamivel több embert foglalkoztat ugyan, mint az utána legnagyobb foglalkozási ág, a szénipar, a sok foglalkozási ág közül azonban mégis csak az egyik. Az ipar egészével nem áll egyenrangúan szemben, hanem az ipar és a kereskedelem egyes ágai mellett emlegetik. A nép tudatában a mezőgazdálkodás nincs az első helyen. Falun Angliában wikendeznek, vadásznak, tartanak egy házat, ami olyan, mint valami parasztház, belül azonban fürdőszoba s az ujkori kényelem minden járuléka. Az egykori lóistálló most garázs. Falun golfoznak Angliában s ha a természetérzék még szóhoz jut, úgy virágokat tenyésztenek, kis gyümölcsössel vagy veteményessel bibelődnek.

Egy idegen, aki autóval járta be London környékét, mondotta egyszer, hogy az angol mezőgazdasági minisztert tulajdonképpen golfmezőny- és virágminiszternek kellene nevezni. Ez azonban azért meglehetősen hamis itélet az angol mezőgazdaságról. Ilyen erősen még nem hanyatlott el.

Az elhanyaglás okai ismeretesek. A múlt század elejétől kezdve iparosodott Anglia. A mezőgazda iparos, a kisparaszt és mezőgazdasági munkás pedig ipari munkás lett. Az ipar termelvényei nagyrészt külföldre kerültek, a nyersanyagot és az élelmiszert cserébe a külföld szállított.

ta. Kitünő üzletnek bizonyult ez. Az élelmiszert a tengerentuli országok olcsón termelték, az angol ipari cikkekét viszont drágán fizették meg, úgyhogy Anglia ipartermékeiért több nyersanyagot és élelmiszert kapott külföldön, mint amennyit odahaza, ha azt a parasztnak adja el mezőgazdasági termékei ellenében. Az angol közgazdaság általános szempontjából véve így előnyösebbnek bizonyult az angol belföldi munkaerőnek az iparba való tódulása a mezőgazdálkodás helyett, ahol sokkal kedvezőtlenebb feltételek között kellett volna dolgozni, mint a nagy, tengerentuli országok farmerei. Anglia a szabadkereskedelem előharcosa lett s ez azt is jelentette, hogy Anglia a külföldi nyersanyaghoz és élelmiszerhez olcsón hozzájutott, ipartermékeit viszont védvámok nélkül helyezte el külföldön. Eleinte ugyan az angol mezőgazdák számára valami védőfal félt jelentett a távoli országok élelmiszereinek nagy szállítási költsége, másrészt a könnyenromló élelmiszerek szállítási nehézsége s így nem is mondhattak le a saját mezőgazdálkodásról. Később azonban meggyorsultak a hajók, estek a szállítási költségek, feltalálták a husfogyasztás, sőt hus-hűtés eljárásait, úgyhogy a hus ma Ujzél-landban és Ausztráliában behajózható és még mindig frissen érkezik Angliába. Az egykori természetes védőfal tehát tégláról-téglára leomlott. Az angol mezőgazdák, bérlők és parasztok elszegényedtek, a föld ugarrá vált, már nem fizette ki a bérletet s a fiatal nemzedékek a városba vándoroltak, ahonnan jobb kilátások kecsegtették őket. Voltak idők, amikor az angol mezőgazdaság az éien járt a világon, az angol gazdálkodási módszereket és tenyész eljárásokat az egész világ tanulmányozta s mintaképpül vette. Mindez lassan megszűnt.

A földet mindinkább külterjesen művelték s a szántóföldet mindinkább legelőkké változtatták, amiket a szigetország enyhe és nedves klímája mellett, hét évi ápolás után, magukra hagyhattak. 1887-től 1896-ig az angol mezőgazdaság a legsúlyosabb válságán ment keresztül. Ebben az időben létesítették a mezőgazdasági hivatalt, mely egyik fontos angol minisztériummá fejlődött. A századforduló táján azután bizonyos felélékülés jelentkezett. 1900-tól 1914-ig kezdtek berendezkedni az új és megromlott feltételekre úgy, hogy sikerült a mezőgazdaság bevételét 20 százalékkal növelni. A világháború folyamán jól alakultak az árak s még 1920-ban is a mezőgazdák háromszor annyit kaptak termékeikért, mint a háború előtt. Ez azonban csak átmeneti javulás volt, azóta további esés következett.

Mindezek után mi maradt még az angol mezőgazdaságból? Több, mint amennyit általában képzelnek. A lényeges a relatív visszaesés, vagyis, hogy az angol mezőgazdálkodás megállt, ellenére a szaporodó lakosságnak s ellenére a termelési erő minden más téren történt hatalmas emelkedésének. Abszolúte véve Nagybritánia mezőgazdasági termelése meglehetősen keveset csökkent. Így például az angol mezőgazdaság adózó ereje 1914-ben pontosan ugyanannyi, mint 1815-ben. Waterloo óta azonban a lakosság száma a négyszeresére emelkedett.

Pontos szám adatok Nagybritánia mezőgazdasági termelésének fejlődéséről nem igen akadnak, ami pedig akad, az nem nagyon messzire megy vissza. A legjobb képet még mindig egy német számítás tartalmazza. Dr. Drescher a *Weltwirtschaftlichen Archiv* 1935. évi március számában kiszámította a brit mezőgazdasági termelés tápérték-indexét

1866-tól 1931-ig. Kiderül ebből a számításból a növénytermelés csökkenése és az állattenyésztés emelkedése, amiben egyszersmind kifejezésre jut a belterjes szántó-vető gazdálkodásról való átmenet a külterjes legelő gazdálkodásra. Részleteiben pedig kiderül, hogy a növénytermelés tényleges gazdasági értéke az 1866-1896. években átlag egyenlő a négy háborúelőtti és az első háborúutáni év termelésével. A közbeeső években a termelés alacsonyabb volt. Csak 1918-ban, amikor a brit kormány minden lehetőt megtett, hogy a tengeralattjáró háború következményeit termeléssel behozza, emelkedett a termelés értéke a negyedrésszel. 1919 óta a termés tápértéke erősen esett s 1931-ben már csak háromnegyed részét tette a legjobb háború előtti évek termésének. Az állattenyésztés tápértéke ezzel szemben 1866 óta szinte szakadatlanul emelkedett. 1866-tól 1911-ig egyenesen megduplázódott. A világháború óta a növekedés lassult, a tápérték azonban 1931-ig további 10 százalékkal bővült a világháború előtti évekhez képest.

A külföldi Angliában, mint már említettük, azt a benyomást nyeri, hogy igen sok az ugaron heverő föld. Az a magyarázata ennek, hogy a legelők gondozatlannak tűnnek. Gazdaságilag azonban ezek a földek nem tekinthetők ugaron levőknek s ha elővesszük a statisztikákat, kiderül, hogy a mezőgazdaságilag értékesített területek felületnagysága az utóbbi ötven év alatt alig csökkent. További felületek nem maradtak kiaknázatlanok; de ahogy sok száz évvel ezelőtt az erdős Britanniát letarolták, úgy az utolsó fél-száz év alatt a föld jórésze legelővé változott. Ez a fejlődés, amely 1935-ben átmenetileg megállt, közben ismét folytatódott. Am ennek a fejlődésnek a mérete sem becsülendő tul. Ha 1884-ben az eke alá került területek a mezőgazdaságilag kihasználható területek felét, úgy 1936-ban még mindig a 41.6 százalékát tették.

A brit mezőgazdaságban messzemenően a legnagyobb szerepet a zab játssza, jóllehet sokkal többet beszélnek a búzáról, mint egyetlen kenyérmagról. A rozs Angliában szinte ismeretlen. A búzatermés a századforduló óta, amikor a brit mezőgazdálkodás felfrissülése kezdődött, megszakítás nélkül emelkedett. A tetőpontját 1918-ban érte el, amikor kétszer annyi volt, mint 1904-ben. Ezután erős visszaesés következett, 1919 óta azonban ismét emelkedőben; 1936-ban szinte pontosan elérte a tíz háború előtti év átlagát. A zabtermés 1904-ben magasabb volt, mint ma, de nem lényegesen. Meglehetősen állandó maradt tehát s 1936-ban csak egyötödével maradt el az utolsó 10 háború előtti év termésátlaga mögött. Súly szerint 1936-ban szinte kétannyi volt, mint a búzatermésé. Árpádból 1904-től 1920-ig szinte mindig ugyanazt a mennyiséget aratták, a hanyatlás 1926 óta következett be. 1937-ben már csak kb. a 65 százalékát tette a háborúelőtti évek termésének.

A kapásnövények Angliában sokkal nagyobb méretekben részesülnek előnyben, mint a többi mezőgazdasági termékek, a magas szállítási költségek miatt. Mivel a kapásnövények nemcsak súlyosak, hanem nagy teret is foglalnak el, a bevétel sohasem fizetődött ki. A burgonya-termés ezért 1900 óta állandóan emelkedik. A legnagyobb volt 1918-ban, amikor háromszor annyit termeltek, mint 1904-ben. Ezután ismét esett, a legutóbbi években azonban még mindig 20 százalékkal haladta meg az utolsó háborúelőtti évek átlagát. Emellett a brit lakosság megnövekedett életszínvonala a háború után erősen csökkentette a burgonya utáni

keresletet. A burgonya Angliában nem oly mértékben népélelmiszer, mint a Rajnától keletre. A cukorrépa termelés az utolsó években erősen csökkent. 1936-ban már csak a felét tette az utolsó tíz háborúelőtti év termésátlagának.

Ellentétben a növényi termelés fejlődésének alakulásával, a mezőgazdálkodók állatállománya állandóan emelkedett, a lóállomány, mint a legtöbb országban, a gépesítés következményeképp, valamit esett, 1913 óta kb. az ötödével. A lóállomány legnagyobb részét ma is a telivér tenyészállatok teszik. A marhaállomány darabszámra állandó, ha lassan emelkedik is, megfelelően a szántóföldek legelőkké való változásával. Számszerint a marhaállomány ma kerek negyedrésszel nagyobb, mint 1884-ben. 1913-ban 7, 1936-ban 7.9 millió.

A tejgazdálkodás a brit mezőgazdaságnak egyik legjelentősebb ága s ha igaz is, hogy a tejfogyasztás nem különösen magas, mégis sikerült szinte teljes egészében belső termeléssel fedezni. Különben a brit öszzgazdálkodás szerkezetéből következik, hogy a mezőgazdaság jórésze számára a tejgazdálkodás a legalkalmasabb forma.

A juhok száma 1884-től 1920-ig lassan esett kb. a negyedével. 19.7 millió darabbal elérte a mélypontját, bár azóta egyszer már 26 millióra emelkedett. Az 1936. év 24 millió darabjával azonban csak ép hogy meghaladta a háborúelőtti állományt. A sertéshizlalás kedvezőbbben alakult. Nagybritanniában ma több a sertés, mint 1884-ben, sőt megközelítően kétszerannyi, mint 1913-ban. Kuriózumként említjük, hogy 1936-ban ugyanannyi kutya volt Angliában, mint sertés.

A mezőgazdálkodás két szempontból tényező valamely ország erejét illetően: mint az ország táplálkozási alapja és mint az ország élet-tani erőforrása. A falvakból a városokba való vándorlás a brit mezőgazdálkodás utóbbi funkcióját szinte teljesen megszüntette. A falvak lassan már nem igen táplálják a városokat. A mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma 1911 és 1934 között a felére csökkent. 2.3 millió mezőgazdálkodó ember egy negyvenmilliónál nagyobb létszámú nép körében már akkor sem volt sok. 1934-ben viszont már csak 964 ezer.

Már a múlt században felfedezték Angliában a parasztság teljes eltűnésének veszélyét. A kiscgazdaságok szaporítása, a mezőgazdasági munkás önálló telepevéssé és kisparaszttá való emelése már 1888-ban határozott célja a kormánypolitikának. Ki is bocsatottak egy ide vonatkozó törvényt, ez azonban a községek passzív ellenállásán meghiusult. Tízennégy év után kiderült, hogy csak 325 hektár telepesföldet vásároltak s ebből csak kb. száz hektárt telepítettek be ténylegesen. 1907-ben beavatkozott a földművelésügyi minisztérium s a községeket telepesföldek vásárlására kényszerítette. Ennek az eredménye volt, hogy 1914-ig kb. 14 ezer új parasztgazdaságot alapítottak, hat-hat hektár terjedelemben. Összesen ekkor Angliában és Walesben kb. 292 ezer ilyen nagyságú parasztgazdaság volt. A világháború után, 1932-ig további 17 ezer ilyen nagyságú parasztgazdaságot létesítettek, ám amit az egyik oldalon behoztak a vámon, az a tulsó oldalon ráment a révre. 1931-ben a két hektárig terjedő mezőgazdasági üzemek száma 87.452; két hektártól 20 hektárig 212.385; 20 hektártól 130 hektárig 152.041, ezen felül 14.441.

A mezőgazdálkodás Angliában sohasem volt kívánatos foglalkozás az utolsó száz év alatt. Ma a közzelfogás már ott tart, hogy okos, éllel-

mes, hasznavehető ember nem marad a falun. Érthető, ha a megcsapant számú mezőgazdák teljesítménye is csökken s érthető, ha a mezőgazdaság módszerei elavultak, elhanyagoltak, ha az angol falvak élet-hangulata a közönyösség. Nem egy író panaszkodik erről az új angol irodalomban.

A világháború előtt a parasztgazdaságoknak különben csak 12 százaléka volt maguké a parasztoké; a többi bérlők és nagybirtokosok kezén. Az angol viszonyok között még ez előny volt s az a tény, hogy a világháború után, amikor rövid ideig a mezőgazdaság prosperált, miért is számos hadviselt földet vásárolt és igen sok gazdaság a gazdálkodók tulajdonába ment át, hátrányosnak bizonyult. Kiderült ugyanis, hogy a gazdasági viszonyok minden romlása közvetlenül éri.

A leglényegesebb, amit az előbbiekből levonhatunk abból áll, hogy Nagybritannia nem képes önmaga élelmezésére, sőt ahogy a dolgok ma állnak, még megközelítőleg sem. A kormány által különböző módon támogatott buzatermés három hónapra sem elegendő, a vajkészlet kb. másfél hónapra, ami esetleg a tej és tejszín fogyasztás korlátozásával kissé megnyújtható; a belföldi hustermelés félévre, egyéb gabonanemű négy hónapra, a gyümölcs negyedévre. Kedvezőbb a helyzet a főzelékfélék, a burgonya s főleg a tej esetében. A cukorrépa-termelés jelenleg kb. az évi fogyasztás egynegyed részét fedezi.

Többben megállapították, hogy Nagybritannia már sohasem élelmezheti magát a saját termeléséből. Mi óvakodnánk az ilyen sommás és fenntartás nélküli ítélettől. A tényleges helyzet u. i. egyrészt a lakosság számának alakulásától, másrészt a nagyobb termelési hozam lehetőségétől függ. Viszont az ilyen megfontolások a tényekkel szemben nem esnek latba, mivel Anglia korántsem akar a saját termeléséből élni, még akkor sem, ha tehetné. A kérdés természetesen csak háború esetén súlyos s ezért nem érdektelen egy pillantást vetni az angol mezőgazdálkodás világháború alatti alakulására.

Az angol kormány az első háborús évek alatt semmit sem tett a mezőgazdasági termelés fokozása érdekében. 1914-ben azt a jelszót adták ki a mezőgazdáknak, hogy csak termeljék nyugodtan tovább azt, amire földjük talaja a leginkább alkalmas. Sőt: a világháború elején a bevetett földfelületek nagysága csökkent.

A világháború folyamán Anglia mindent összevéve élelmiszer szükségletének kb. a felét a tengerentúli országokból szerezte be. Az első kormányintézkedés 1916 őszén történt, amikor a zab árát garantálta a kormány, de csak azét a zabét, amit az újonnan átszántott legelőkön arattak. 1917-ben fogyni kezdett a hajótér, az amerikai piacon hatalmasan emelkedtek az árak s az angol arany fenyegető apadása tanácsossá tette az amerikai beszerzés korlátozását, mire 1917 januárjában garantálták a buza és a burgonya árát. Csak 1918 folyamán kísérelték meg, minden eszközzel, a bevetett területek növelését. Sikertelen is, amint láttuk, a termést lényegesen fokozni.

A mai háborúban az angol kormány magatartása kb. azonos, bár korántsem rendszeresebb és talán nem is készült fel jobban ezidejig. Viszont már a jelenlegi háború előtt voltak olyanok Angliában, akik vámvédelmet követeltek az angol mezőgazdaság számára, amivel a Dominiumok, Argentína és Dánia termékeit próbálták (részben) kiszorítani a

brit piacról. Hasonlóképp: a nagyarányú fegyverkezés a kormányt mezőgazdasági politikája újabb alapvető mérlegeiására kényszerítette. Ekkoriban Morrison mezőgazdasági miniszter fogalmazta meg a kormány új politikáját s kijelentette, hogy a kormány mindig megteszi a legszükségesebbeket a mezőgazdálkodás életbentartására s a talaj termékenyítésére; ezért megszabták a legfontosabb termékek legalacsonyabb árát, a forgalmat kormányzervek segítségével megszervezték s a talaj kihalása elleni védekezés céljából támogatást biztosítottak talajjavító eszközök, illetve anyagok beszerzésére. Mindenesetre a legutóbbi „békeidőkben“ nem állították át a mezőgazdálkodást a hadi viszonyokra, meghagyták a leggazdaságosabb üzemi formát s csupán arról gondoskodtak, hogy a változott és megnövelt haditermelésre való átállás bármikor megtörténhessen. A mai háboru első hónapjaira kétségtelenül halmoztak fel készleteket; ennek a mennyisége azonban ismeretlen.

Nagybritannia — amint látható — nem tudja önmagát egyedül ellátni élelmiszereivel. Nagybritannia gazdasága ma is, mint a múltban, külföldi élelmiszerek és nyersanyagok cseréjén alapszik, az angol szén és az angol iparcikkek ellenében. Ennek a ténynek a jelentősége óriási. Az angol gazdaságot és Nagybritannia erejét mindig ebből a szempontból kell megítélni. Ez a tény a brit politika alaptörvénye, békében és háborúban.

A felhozott tény következményei igen egyszerűek. Mindenekei előtt ebből következik, hogy Angliának külfölddel való összekötő utjait biztosítani kell. A sziget-Anglia számára mindezek az összekötő utak tengeri utak. Angliának a tengert flottáival s újabban légiflottával is uralnia kell, mégpedig nemcsak azt a tengert, ami partjait öntözi, mindenekei előtt a Csatornát, de túl ezeken, a távoli tengereken is, amelyek a világgal összekötik. Angliának a világ minden partmenti országával közös a határa: a tenger. Ezt a határt a flotta és a légiflotta biztosítja; ha az angol flottát széttörik s az angol légifegyvert megtörik, úgy maga Anglia szenved vereséget. Az előbb felhozott ténynek ez az első és közvetlen következménye.

A másik következmény, hogy Angliának népessége eltartása céljából iparcikkeket kell kihelyeznie a világba. Más országok iparuk jórésztét akár megszüntethetik, a saját parasztjaik a népességet még mindig élelmezhetik. Ha Angliában ilyesmi történné a lakosság nélkülözne, sőt — éhenhalna. Angliának tehát kivitellel és külföldön szerzett pénzzel kell a szükséges élelmiszert megszereznie. A külföldön kell pénzt keresnie: ebből él, különben nincs. Ha a világ minden nemzete autarchikus gazdálkodásra rendezkedne be, úgy Anglia nem tudná a lakosságát élelmezni. (London, 1940 ápr.)